

УДК 327(52)(045)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.51.17>

ЕВОЛЮЦІЯ ЯПОНСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ВІДКРИТОГО ТА ВІЛЬНОГО ТА ВІДКРИТОГО ІНДО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ (FІОР) В УМОВАХ НОВИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Тетяна Іванець

*Маріупольський державний університет,
історичний факультет, кафедра філософії та соціології
вул. Преображенська, 6, 03037, м. Київ, Україна*

Статтю присвячено аналізу еволюції японської стратегії відкритого та вільного Індо-Тихоокеанського регіону (FІОР) в умовах нових безпекових викликів. Вивчено традиційні механізми реалізації безпекових ініціатив Японії, такі як японсько-американський союз та регіональні структури на базі АСЕАН (Регіональний форум АСЕАН, формати АСЕАН+1 та АСЕАН+3, Східноазійський саміт). Визначено, що посилення Китаю та його курс на мілітаризацію Південнокитайського моря дали стимулом для розбудови нових форматів регіональної співпраці. Проаналізовано характерні риси японської стратегії «Вільний та відкритий Індо-Тихоокеанський регіон» (FІОР) 2016 року. Відзначено, що вона базувалася на трьох основних принципах (просування та консолідація основних цінностей таких як верховенство права, демократія, свобода навігації; сприяння з боку Японії економічному процвітання та зміцненню регіону; розвиток співпраці у сфері морської безпеки, боротьби з тероризмом, наслідками стихійних лих), передбачала оформлення організаційної структури Quad (США, Японія, Австралія, Індія) та тісний зв'язок з АСЕАН, пройшла чотири основні етапи у своїй еволюції. Проаналізовані особливості змін, що були внесені в оновлену FІОР у 2023 році під впливом тих викликів, які запустила повномасштабна російська військова агресія в Україні 2022 року. Відзначено, що ці зміни були внесені в контексті загальної активізації безпекового курсу Японії. Одним зі стовпів нової FІОР став принцип поваги до суверенітету та територіальної цілісності, протидія одностороннім змінам статус-кво за допомогою сили не лише в межах Індо-Тихоокеанського регіону, але й у світі загалом. Передбачалася активізація Сил самооборони у сфері забезпечення безпеки, проведенні спільних навчань, надання японської грантової допомоги збройним силам країн-однодумців.

Ключові слова: Японія, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Індо-Тихоокеанський регіон, регіональна безпека, безпекові виклики, FІОР, АСЕАН, трикутник загроз (Китай, Північна Корея, Росія).

Постановка проблеми. Активізація нових безпекових викликів у світі, особливо в умовах високого рівня взаємозалежності сучасних держав та регіонів, призводить до необхідності трансформувати підходи до забезпечення безпеки на всіх рівнях – національному, регіональному, глобальному. Повномасштабне російське вторгнення в Україну в 2022 році продемонструвало крихкість сучасної системи міжнародних відносин. Виникнення міжнародного прецеденту щодо односторонньої силової спроби змінити статус кво створило потенційну загрозу для усіх регіонів, зокрема для азійського, де, з одного боку, існують територіальні претензії між країнами, з іншого – є держави, які претендують на посилення свого впливу будь-якими методами. Оформлення трикутника загроз Китай – Північна Корея – Росія змушує країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону активізувати власні зусилля щодо вироблення ефективних механізмів регіональної безпеки в умовах збільшення рівня нестабільності та конфліктності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами сучасної безпекової політики Японії займалися такі дослідники як Дж. Пурнendra, А. П. Ліфф, Г. Гук, Дж. Гілсон, К. Хьюз, Х. Добсон. Регіональну безпеку та особливості японського підходу до її реалізації вивчали Ф. Фукуяма, Н. Карпчук, А. Моренчук, А.-мол. Моренчук. Вплив повномасштабного російського вторгнення на еволюцію безпекової стратегії Японії досліджували Дж. Браун, М. Мохоні, Г. Домінгас, Н. Йошіхіде, Н. Хома. Японські підходи до забезпечення безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні аналізували К. Кога, Ф. Меранер, Т. Хідеші.

Метою нашої статті було дослідити особливості еволюції японської стратегії вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону в умовах нових безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення регіональної безпеки Азіатсько-Тихоокеанського регіону традиційно являлося одним зі стратегічних напрямків зовнішньої політики Японії. Однак в переважній більшості безпекові ініціативи Японії в регіоні орієнтувалися на розбудову співпраці в рамках вже наявних утворень, таких як японсько-американський безпековий союз (навколо нього формувалися безпекові стратегії Японії як національного, так і регіонального рівня) або структур, створених Асоціацією країн Південно-Східної Азії для розвитку співробітництва з країнами регіону (Регіональний форум АСЕАН, формати АСЕАН+1 та АСЕАН+3, Східноазіатський саміт).

Однак в умовах посилення Китаю та здійсненням ним послідовного курсу на мілітаризацію Південнокитайського моря, подібних форматів співпраці стає недостатньо. Японський уряд бере курс на активізацію співпраці з усіма країнами регіону, які також сприймають зовнішньополітичний курс Китаю як загрозу. У 2005 році було започатковано австралійсько-японсько-американський діалог, в 2006 році – глобальне стратегічне партнерство з Індією. Активізується і співпраця з країнами Південно-Східної Азії: прем'єр-міністр Японії С. Абе у 2013 році відвідав всі країни-члени АСЕАН, а в рамках ювілейного саміту АСЕАН+Японія, який проходив 14 грудня 2013 року в Токіо, було підписано стратегічний документ «Пліч-о-пліч для протистояння регіональним і глобальним викликам». Також Японія робила неодноразові спроби перетворити Східноазіатський саміт, який об'єднував країни АСЕАН та Японію, Південну Корею, КНР, Росію, Австралію, Індію, на провідний безпековий майданчик в регіоні, однак через територіальні суперечки в Південнокитайському морі та агресивний китайський зовнішньополітичний курс це не стало можливим [1].

В результаті у 2016 році Японія оголошує власну безпекову стратегію «Відкритого та вільного Індо-Тихоокеанського регіону» (FIOF). Треба відзначити, що використання терміну «Індо-Тихоокеанський регіон» замість «Азіатсько-Тихоокеанського регіону» бере свій початок з промови С. Абе у 2007 році, пізніше його включили в свою зовнішньополітичну стратегію інші провідні гравці – Австралія, Індія, США, АСЕАН, країни ЄС. Водночас, КНР ігнорує концепцію Індо-Тихоокеанського регіону та вважає її елементом політики стримування Китаю, яка реалізується за сприяння Сполучених Штатів.

Стратегія FIOF була сформована на основі чинних міжнародних норм у сфері свободи судноплавства, верховенства права та відкритої економіки від Тихого до Індійського океану. Японія зробила акцент на посилення співпраці з регіональними лідерами (Індією та Австралією) та активізацію чотирьохстороннього співробітництва: Японія, США, Індія, Австралія (країнам АСЕАН на початковому етапі значної уваги дана стратегія не приділяла). Ця безпекова ініціатива Японії була відповіддю на ті виклики, що непокоїли у той період всі країни регіону. Підтвердженням цього є той факт, що японська безпекова Індо-Тихоокеанська стратегія була не єдиною: Австралія оголосила свою «Індо-Тихоокеанську концепцію» у 2013 році, Індія обговорювала подібну стратегію у листопаді 2016 року,

США – у листопаді 2017 року. Тобто існувала загальна зацікавленість країн Індо-Тихоокеанського регіону посилювати співпрацю, зокрема і для того, щоб контролювати та збалансувати зростаючий вплив Китаю в регіоні [2].

ГІОР пройшла декілька етапів у своєму розвитку. Перший етап охоплював період з середини 2016 року і до середини 2017 року. У цей час основна увага була зосереджена на створенні середовища для всебічного співробітництва та забезпеченні морської безпеки. Безпека мала базуватися на трьох наступних принципах (їх вперше озвучив міністр закордонних справ Японії Нобуо Кіші на саміті Асоціації узбережжя Індійського океану в березні 2017 року): по-перше, просування та консолідація основних цінностей таких як верховенство права, демократія, свобода навігації; по-друге, сприяння з боку Японії економічному процвітання та зміцненню регіону (будівництво інфраструктурних об'єктів, економічне партнерство, покращення бізнес-середовища); по-третє, розвиток співпраці в сфері морської безпеки, боротьби з тероризмом, наслідками стихійних лих [2].

Другий етап охоплював період з середини 2017 року та до кінця 2018 року. В цей час відбулася остаточна відмова від використання поняття Азіатсько-Тихоокеанський регіон, який в політичній риторикі був замінений на Індо-Тихоокеанський регіон. Також остаточно оформилася основна організаційна структура ГІОР – чотирикутник Quad (США, Японія, Австралія, Індія), при цьому було офіційно зазначено, що це структура створюється для співпраці, а не для протистояння чи стримування Китаю [2].

Третій етап охоплював період з кінця 2018 року та до березня 2023 року, коли Японія представила оновлений план ГІОР. Під час третього етапу відбувалося подальше узгодження основних принципів стратегії, поступово до активної діяльності в межах ГІОР почали залучатися країни АСЕАН [2].

З березня 2023 року розпочинається новий еволюційний етап у японській безпековій стратегії щодо Індо-Тихоокеанського регіону, пов'язаний з тими трансформаціями, які в цей період відбуваються в сфері міжнародного порядку. Повномасштабне російське вторгнення в Україну 2022 року вплинуло не лише на європейську безпеку, але й продемонструвало загальну взаємозалежність країн та регіонів в межах чинної системи міжнародних відносин. Відзначається збільшення загального рівня конфліктності в усіх регіонах, зокрема і в Індо-Тихоокеанському. Відбувається активізація одразу трьох гравців в Азії, які беруть курс на досягнення домінування в регіоні – оформлюється трикутник загроз КНР, Росія та КНДР. В цих умовах безпекові питання стають найбільш пріоритетними на порядку денному всіх країн Індо-Тихоокеанського регіону.

Японія бере курс на активізацію своєї безпекової політики – як внутрішньої, так і зовнішньої. В межах активізації внутрішньої безпекової політики 16 грудня 2022 року було затверджено ряд оновлених документів, таких як «Стратегія національної безпеки», «Стратегія національної оборони», «Програма укріплення оборони», до яких були внесені поняття «контрудар» та «превентивний удар». В контексті цього передбачалася модернізація Сил самооборони (особливо підрозділів протиракетної та протиповітряної оборони) та збільшення витрат на оборону на 60% (до 2% ВВП). Крім цього, розглядалася можливість подальшого внесення змін до законодавства з метою створення можливості надавати військову допомогу третім країнам [3].

Зовнішній безпековий курс передбачав активізацію японських політичних зусиль щодо перегляду договорів про співпрацю в сфері безпеки з більшістю країн регіону: в жовтні 2022 року була переглянута «Спільна декларація про співпрацю в сфері безпеки» з Австралією від 2007 року; у листопаді 2022 року зроблена спільна з Південною Кореєю заява про «Трьохстороннє партнерство США, Японії та Південної Кореї в Індо-Тихоокеанському

регіоні»; у квітні 2022 року відбулася перша зустріч міністерської структури 2+2 Японії та В'єтнаму; у квітні 2023 в рамках візиту Фуміо Кісида в Індію підтверджено «Спеціальне стратегічне глобальне партнерство». Також 20 березня 2023 року прем'єр-міністр Японії Фуміо Кісида у своєму виступі перед Індійською радою світових справ представив оновлений план FOIP, який передбачав подальший розвиток співпраці з країнами-однорумцями через різноманітні структури, зокрема японсько-американський союз, чотирьох стороннє партнерство Quad, двосторонні альянси Японії з провідними країнами регіону [4].

Якщо попередня стратегія FOIP спиралася на три стовпи, то нова вже базувалася на чотирьох. Перший стовп – реалізація принципів миру та процвітання, які включали повагу до суверенітету та територіальної цілісності (принципи, закріплені статутом ООН) та протидію одностороннім змінам статус-кво за допомогою сили. При чому ці принципи не обмежувалися лише Індо-Тихоокеанським регіоном. В контексті цього Японія заявила про рішуче засудження агресії Росії проти України, а Фуміо Кісида зазначив, що Японія виступає проти будь-яких односторонніх змін статус-кво силою в будь-якій точці світу, тому ніколи не визнає окупацію Росією українських територій та буде надавати Україні допомогу [5].

Ця заява продемонструвала повну зміну японської зовнішньополітичної стратегії, якої країна дотримувалася починаючи з 1945 року та яка передбачала відмову від конфронтації та пріоритет економічних інтересів над всіма іншими (перш за все для того, що не допустити повної переорієнтації та формування стратегічного союзу між будь-якою країною регіону та Китаєм).

Також принципи миру та процвітання передбачали створення вільного, чесного і справедливого економічного порядку, з цією метою передбачалося створення правової бази для запобігання непрозору та несправедливому фінансуванню. Японія пропонувала розширити співпрацю, зокрема з Індією, для розбудови інфраструктури в Південній Азії з залученням японських компаній та інвестицій [5].

Другий стовп – Індо-Тихоокеанський шлях щодо протидії викликам. Робився фокус на розв'язання глобальних проблем, таких як зміни клімату, проблеми навколишнього середовища, поширення інфекційних захворювань, безпека в кіберпросторі. Пропонувалося розширювати співпрацю в межах FOIP на правах рівноправного партнерства, щоб зробити кожне суспільство більш стійким до цих викликів [5].

Третій стовп – багатостороннє співробітництво в різних сферах. Визначалися три ключових для Японії регіони – Південно-Східна Азія, Південна Азія та регіон тихоокеанських островів. Пропонувалося розвивати спільні проекти відповідно до проблем та специфіки окремих регіонів. Наприклад, в межах співпраці з АСЕАН пропонувалося продовжити співпрацю в межах фонду інтеграції Японії та АСЕАН, в який Японія планувала зробити новий внесок у розмірі 100 мільйонів доларів. В Південній Азії японські ініціативи фокусувалися на реалізації концепції побудови промислового ланцюжка від Бенгальської затоки до Північно-Східної Індії (до цієї ініціативи мали приєднатися Індія та Бангладеш). Щодо тихоокеанських островів, то в цьому напрямку передбачалося розвивати співпрацю у сфері протидії таким викликам як підвищення рівня моря внаслідок зміни клімату, поширення інфекційних захворювань, стихійні лиха (такі як виверження вулканів). Також особливий акцент робився на забезпеченні цифрової безпеки та розвитку інформаційної інфраструктури регіону. Зазначалося, що важливими партнерами в реалізації FOIP є не лише країни Індо-Тихоокеанського регіону, але й країни Близького Сходу, Африки, Латинської Америки та інших регіонів – з ними також планувалося розвивати всебічну співпрацю [5].

Четвертий стовп – розширення зусиль щодо забезпечення безпеки та безпечного використання моря та повітря. Говорячи про цей напрямок, Фуміо Кісіда відзначив, що російська військова агресія в Україні призвела до великих геополітичних зрушень в серці євразійського континенту, тому країни Індо-Тихоокеанського регіону мають зробити все можливе, щоб не допустити подібних ризиків в океанах. Для досягнення цієї мети Японія закликала дотримуватися трьох принципів верховенства права на морі, які були згадані в попередній стратегії FOIP: держави повинні висувати та роз'яснювати свої претензії на основі міжнародного права; держави не повинні застосовувати силу чи примус, намагаючись відстояти чи висунути свої претензії; держави повинні прагнути врегулювати суперечки мирними засобами [5].

З метою захисту вільного судноплавства в океанах також передбачалося зміцнення можливостей правоохоронних органів кожної країни у цій сфері шляхом розвитку людських ресурсів, правової інфраструктури, зміцнення співпраці між агентствами берегової охорони та спільних навчань з береговою охороною інших країн. Японія заявила і про те, що вона буде розширювати власні зусилля в цьому напрямку, зокрема активніше залучати Сили самооборони до спільних навчань зі збройними силами країн регіону та створити нову структуру грантової допомоги збройним силам та іншим спорідненим організаціям країн-однодумців [5].

Серед механізмів реалізації визначених пріоритетів важливе місце відводилося Офіційній допомозі розвитку – ОДР (традиційний механізм економічної співпраці Японії з країнами регіону). Було запропоновано новий формат ОДР у вигляді мобілізації приватного капіталу, тобто передбачалося об'єднання державних та приватних фінансів для підтримки країн регіону. Це мало сприяти вирішенню економічних та соціальних проблем шляхом фінансової підтримки стартапів. Провідним механізмом реалізації співпраці виступали чотирьохсторонні групи Quad у сфері охорони здоров'я, технологій, зміни клімату, інфраструктури, космосу та кібербезпеки (їх важливість була підтверджена на зустрічах лідерів цих країн у березні та травні 2022 року та на зустрічі міністрів іноземних справ у вересні 2022 року). Не втратила свого значення і АСЕАН. У 2019 році були прийняті «Перспективи АСЕАН щодо Індо-Тихоокеанського регіону» (АОІР), а у 2020 році в межах саміту АСЕАН – Японія зроблено спільну заяву щодо співпраці в цьому регіоні та визначено її стратегічні напрямки: співпраця в морі, взаємопов'язаність, цілі сталого розвитку, економіка [6].

Також велике значення відводилося співпраці з партнерами за межами Азії. Підтвердженням цього стали спільні договори щодо співпраці в Індо-Тихоокеанському регіоні та включення даного регіону як пріоритетного в зовнішньополітичні стратегії незайських партнерів. Наприклад, спільна японсько-американська заява про «Укріплення вільного та відкритого міжнародного порядку» (травень 2022 року); розділ «Сприяння вільному та відкритому Індо-Тихоокеанському регіону» в межах Стратегії національної безпеки США (жовтень 2022 року); японсько-канадський план дій для сприяння вільному та відкритому Індо-Тихоокеанському регіону (зустріч міністрів закордонних справ у жовтні 2022 року); канадська «Індо-Тихоокеанська стратегія» (листопад 2022 року); документальне підтвердження співпраці Японії з рядом країн Європи для забезпечення реалізації FOIP, розробка країнами Європи документів, які стосуються Індо-Тихоокеанського регіону – Великобританія (2021 та 2023 роки), Франція (2018, 2021, 2023 роки), Німеччина (2020 рік), Італія (2022 рік), Нідерланди (2020 рік), Чехія (2022 рік) [6].

Висновки. Трансформація загроз в Індо-Тихоокеанському регіоні призвела до еволюції безпекових стратегій всіх азійських країн, зокрема Японії. Значне посилення Китаю

на початку ХХІ століття перетворило його на основну загрозу національній безпеці Японії, підштовхнувши японське керівництво до активізації співпраці з іншими країнами регіону. Це знайшло практичне втілення в японській безпековій стратегії «Вільний та відкритий Індо-Тихоокеанський регіон» (FOIP) 2016 року, яка робила основний акцент на забезпеченні морської безпеки, спільних економічних ініціативах та проєктах, просуванні спільних цінностей. В межах стратегії FOIP оформлюється організаційна структура Quad (США, Японія, Австралія, Індія), яка, по факту, мала на меті протистояти посиленню регіонального впливу Китаю, хоча офіційно це і заперечувалося.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну в 2022 році кардинально змінило безпекову ситуацію в світі. В Азії сформувався трикутник загроз у форматі Китай – Північна Корея – Росія – ці держави не лише активізували свою співпрацю, у тому числі й у військовому напрямку, але й активно демонструють власні претензії на регіональне панування та бажання змінити статус-кво, зокрема силовими методами. В цих умовах Японія активізує свою безпекову політику як внутрішню, так і зовнішню, яка включала активізацію двосторонньої співпраці та оновлений план FOIP, який наголошував на повазі до суверенітету та територіальної цілісності, необхідності протидіяти одностороннім змінам статус-кво за допомогою сили не лише в Індо-Тихоокеанському регіоні, але й в усьому світі, планувалося більш активне залучення Сил самооборони до спільних військових навчань, надання військових грантів країнам-однодумцям. Всі ці кроки свідчать про кардинальні зміни підходів до реалізації японської зовнішньополітичної стратегії, остаточну відмову від традиційно притаманних їй пасивності та неконфліктності, курс на активізацію відповідальності за безпеку в регіоні та світі.

Список використаної літератури

1. Joint Statement of the ASEAN-Japan Commemorative Summit «Hand in hand, facing regional and global challenges». URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://www.mofa.go.jp/files/000022451.pdf>.
2. Koga K. Japan's «Free and Open Indo-Pacific» Strategy: Tokyo's Tactical Hedging and the Implications for ASEAN. *Contemporary Southeast Asia*. №41(2). August 2019. P. 286–313. URL: https://www.researchgate.net/publication/335392208_Japan's_Free_and_Open_Indo-Pacific_Strategy_Tokyo's_Tactical_Hedging_and_the_Implications_for_ASEAN.
3. 西川 佳秀, 2023. 安全保障関連3文書改定と防衛政策の大転換. 一般社団法人平和政策研究所. №259. 2023. URL: chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://ippjapan.org/pdf/Opinion259_YNishikawa.pdf.
4. Hideshi T. Japan's New National Security Strategy and Contribution to a Networked Regional Security Architecture. Center for Strategic and International Studies. June 23, 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/japans-new-national-security-strategy-and-contribution-networked-regional-security>.
5. Policy Speech by Prime Minister Kishida Fumio at the Indian Council of World Affairs (ICWA). URL: https://japan.kantei.go.jp/101_kishida/statement/202303/_00013.html
6. 「自由で開かれたインド太平洋（FOIP）」のための新たなプラン. 2023年3月 外務省. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://www.mofa.go.jp/files/100477659.pdf>.

EVOLUTION OF JAPAN'S STRATEGY FOR AN FREE AND OPEN INDO-PACIFIC REGION (FIOP) IN THE CONTEXT OF NEW SECURITY CHALLENGES

Tetiana Ivanets

Mariupol State University,

Faculty of History, Department of Philosophy and Sociology

Preobrazhenska str., 1, 03037, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the evolution of Japan's strategy of an free and open Indo-Pacific region (FIOP) in the context of new security challenges. The traditional mechanisms for implementing Japan's security initiatives, such as the Japan-US alliance and regional structures based on ASEAN (ASEAN Regional Forum, ASEAN+1 and ASEAN+3 formats, and the East Asia Summit) are studied. It is determined that the rise of China and its course towards the militarisation of the South China Sea have given impetus to the development of new formats of regional cooperation. The author analyses the features of Japan's 2016 strategy «Free and Open Indo-Pacific» (FIOP). It is noted that it was based on three main principles (promotion and consolidation of core values such as the rule of law, democracy, freedom of navigation; Japan's contribution to economic prosperity and strengthening of the region; development of cooperation in the field of maritime security, counter-terrorism, and disaster management), provided for the design of the Quad organisational structure (USA, Japan, Australia, India) and close ties with ASEAN, and went through four main stages in its evolution. The article analyses the peculiarities of the changes made to the updated FIOP in 2023 under the influence of the challenges triggered by the full-scale Russian military aggression in Ukraine in 2022. It is noted that these changes were made in the context of the overall intensification of Japan's security policy. One of the pillars of the new FIOP was the principle of respect for sovereignty and territorial integrity, countering unilateral changes to the status quo by force, not only within the Indo-Pacific region but also in the world at large. It envisaged the activation of the Self-Defence Forces in the field of security, joint exercises, and Japanese grant assistance to the armed forces of like-minded countries.

Key words: Japan, Asia-Pacific region, Indo-Pacific region, regional security, security challenges, FIOP, ASEAN, threat triangle (China, North Korea, Russia).